

Yusuf Akbaba

Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Eskişehir/Türkiye
Assist. Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University/Faculty of Humanities and Social Sciences,
Eskişehir/Türkiye

eposta: yusufakbaba026@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1082-616X>

RorID: <https://ror.org/01dzjez04>

Atıf/Citation: Akbaba, Yusuf. 2025. Esaretten Rus Hizmetine Bir Sibir Hanzadesi: Rus Arşiv Belgeleri Işığında Küçüm Han Oğlu Altanay. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/44, 28-38.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1605342>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	21.12.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	27.03.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.09.2025

ESARETTEN RUS HİZMETİNE BİR SİBİR HANZADESİ: RUS ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA KÜÇÜM HAN OĞLU ALTANAY

Öz

Bu çalışma, Sibir Hanlığı'nın son hükümdarı Küçüm Han'ın oğullarından biri olan Altanay'ın (günümüz Türkçesiyle Altın Ay) hayatını ele almaktadır. Altanay, doğrudan dahlinin olmadığı bir savaşın ardından esaretten Rus hizmetine uzanan yaşam öyküsüyle, Küçüm Han soyundan gelenlerin yaşadıkları sürecin özünü anlamak açısından önemli bir figürdür. Altanay'ın eşleri ve çocuklarının onun ölümünden sonraki durumları da Sibir Hanlığı'nın sona ermesinden sonra Sibirya'nın sosyo-ekonomik yapısını değerlendirmek açısından dikkate değerdir. Bu bağlamda, çalışma, Altanay'ın hayatını detaylı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında, Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arhiv Drevnih Aktov'dan (Rusya Devlet Eski Eserler Arşivi) temin edilen, özellikle 130 fonda yer alan arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Bu fonda, Sibir Hanlığı sonrası Küçüm soyuna dair ilişkin değerli bilgiler bulunmaktadır. Arşiv belgelerinin incelenmesi sonucunda, yalnızca Altanay'ın değil, Küçüm Han'ın diğer oğullarının da Rus Çarı tarafından maaşa bağlandığı ve her birine belirli miktarda toprağın gelirinin tahsis edildiği görülmüştür. Bu durum, 17. yüzyılın başlarından itibaren Rus devletinin sistemli bir politika izleyerek, Küçüm Han soyundan gelenlerin Rus devletine bağlılığını sağlamayı ve arttırmayı hedeflediğini göstermektedir. Bu bağlılığı güçlendirmek ve olası bir milli hareketin önüne geçmek amacıyla Hristiyanlığın bir araç olarak kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Nitekim Altanay'ın iki oğlunun vaftiz edildiği kaydedilmiştir.

Son olarak, Altanay'ın eşlerinin, onun ölümünden sonraki durumları çalışma kapsamında ele alınmıştır. Onların yaşadığı zorluklar, yalnızca Sibir Hanlığı sonrası Şiban

soyunun sosyo-ekonomik durumunu değil, aynı zamanda Rus devletinin uyguladığı sistemli politika ve stratejileri de gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sibir, Küçüm Han, Altanay, Hanzade, Rusya

A SIBERIAN KHANZADEH FROM CAPTIVITY TO RUSSIAN SERVICE: THE SON OF KUCHUM HAN ALTANAY IN THE LIGHT OF RUSSIAN ARCHIVE DOCUMENTS

Abstract

This research investigates the life of Altanai, the son of Kuchum Khan, the last sovereign of the Sibir Khanate. Altanay's life narrative, which spans from captivity to service in the Russian military during a conflict he was not directly involved in, is crucial for understanding the experiences of Kuchum Khan's descendants. The circumstances of Altanay's wives and children following his demise are significant when considering the socio-economic framework of Siberia post the fall of the Sibir Khanate. This work intends to analyze the life of Altanay comprehensively.

The study utilized archival documents from the Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arkhiv Drevnikh Aktov (Russian State Archive of Antiquities), namely from funds number 130. These fund encompasses significant information regarding the members of the Sibir Dynasty. Archival documents revealed that the Russian Tsar compensated Altanay and the other sons of Kuchum Khan, each receiving a designated portion of land revenue. This situation illustrates that the Russian state, commencing in the early 17th century, sought to secure and enhance the allegiance of Kuchum Khan's descendants through a methodical program. The Russian state employed Christianity as a mechanism to reinforce allegiance and prevent a potential national movement. It is documented that two sons of Altanay were baptized.

Moreover the study examined the circumstances of Altanay's wives after his demise. The challenges they faced illuminate both the socio-economic conditions of the Shibanids and the systematic policies and initiatives enacted by the Russian state.

Keywords: Sibir, Kuchum Khan, Altanay, Khanzadeh, Russia

Giriş

Sibiry, büyük ve çeşitli bir coğrafyaya sahip, Avrupa'nın doğusundan Ural Dağları'na, Kuzey Buz Denizi'nden Orta Asya'ya kadar uzanan geniş bir bölgedir. Bu bölge, zengin doğal kaynakları ve çeşitli ekosistemleriyle bilinir. Sibiry'nın genişliği ve zorlu iklim koşulları, burada yaşayan toplumların kültürel ve sosyal yapılarını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Sibiry'da M.Ö. 1. binyılda, önce İskitler sonra da Hunlar ile Türk devletlerinin hâkimiyeti başlamıştır. Bölge bilhassa kuzey ticareti, madencilik ve kürk üretimiyle ön plana çıkmıştır. Bölgede Türk hakimiyeti ile Sibiry'nın dış dünya ile olan etkileşimi artmış ve kültürel alışveriş yoğunlaşmıştır.

Esaretten Rus Hizmetine Bir Sibir Hanzadesi: Rus Arşiv Belgeleri Işığında Küçüm Han Oğlu Altanay

Moğol İmparatorluğu'nun Sibirya'yı ele geçirmesi Sibirya tarihi açısından önemli bir vakadır. Moğol idaresi Sibirya'nın siyasi ve ekonomik yapısını yeniden şekillendirmiştir. 13. yüzyılın ilk yarısında tüm Deşt-i Kıpçak, Cuçi ulusunun hâkimiyetine geçmiştir (Kafalı 1971: 180). Batu Han döneminde yapılan seferler neticesinde İdil nehri civarında Altın Orda Hanlığı kurulmuş ve Batı Sibirya da bu Hanlığın sınırları içerisinde yer almıştır.

14. yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan siyasi ve ekonomik faktörler, Altın Orda Devleti'nin parçalanma sürecini başlatmıştır. Toktamış Han'ın 1405 yılında ölümünden sonra, Çingiz soyundan gelen hanların Saray'dan bağımsızlıklarını alıp Kazan, Kırım, Sibir ve Astarhan Hanlıklarını kurmalarıyla parçalanma hızlanmıştır. Bu dönemde, Cengiz Han'ın torunu Şiban'ın soyundan gelenler bilhassa Batı Sibirya bölgesini hâkimiyetleri altına almışlardır. Sibir Hanlığı'nın, Cuçi'nin oğlu Şiban'ın soyundan gelen Hacı Muhammed Han veya aynı soydan olan İbak Han tarafından (1464-1495) kurulduğu kabul edilmektedir (Acar 2021: 311; Acar 2016: 391; Kemaloğlu 2019: 505). Sibir Hanlığı'nın Hacı Muhammed Han (1420-1428?) tarafından kurulduğu kabul edilirse, Hacı Muhammed Han'ın hüküm sürdüğü topraklar muhtemelen Şiban soyundan gelen Ebu'l Hayr Han (1428-1488) tarafından ele geçirilmiş ve Ebu'l Hayr, Çimgi Tura merkezli bir hanlık kurmuştur (Mesud b. Osman Kuhistanî 1969: 144; İshakov 2006: 56). Ancak bu hanlık kısa süre içinde merkezi Sugnak şehrine taşınmıştır.

Sibir Hanlığı tarihinde kurucu olarak anılan diğer bir isim ise İbak Han'dır. İbak Han, Cuçi ulusunun atalarının politikalarını devam ettirerek yerel tüccarları iç ve dış ticarete desteklemiş ve Çimgi Tura şehrini kalkındırmıştır. Ayrıca, Rus yayılmacılığına karşı başarılı bir politika izleyerek bölgesel istikrarı korumuş ve Moskova Knezi III. İvan ile ticaret anlaşmalarına dair yazışmalar yapmıştır (Ahmedov 1965: 60). 1495 yılında Taybuga soyundan gelen Muhammed Taybuga, Çimgi Tura şehrinin kontrolünü ele geçirmiş ve İbak Han dönemi sona ermiştir. Muhammed Taybuga bunun ardından başkenti de İsker'e taşımıştır. (Sibirskiya Letopisi 1907: 115, 318; Atlasi 1911: 31). İsker, ölümüne kadar Muhammed Taybuga'nın kontrolü altında kalmış ve İsker'deki Taybuga dönemi 1495'ten 1563'e kadar sürmüştür (İshakov 2018: 75). 1552 yılında Rusya'nın Kazan Hanlığı'na girmesi Sibir Hanlığı üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. 1555 yılında Ediger (Yâdigâr) Han, Rusya'nın otoritesini kabul etmiş ve bu durum Taybuga egemenliğinin sonunun başlangıcı olmuştur. (Acar 2016: 394; Kemaloğlu 2019: 505; Ünal 2015: 614).

1563 yılında, Murtaza Han'ın soyundan gelen ve Şecere-i Türk'e göre soyu Şiban'a kadar uzanan Küçüm Han, Nogaylar ile Taybugalara karşı iş birliği yaparak tahta geçmiştir (Nebolsin 1846: 36; Ebülгази Bahadır Han 2020: 132; Topsakal ve Yılmaz 2021: 21-23). Küçüm Han, başkenti taşımak yerine mevcut ulaşım altyapısını kullanarak, İrtiş ve Ob Nehirleri'nin kuzey bölgeleri, güneydoğu Baraba bozkırları ve Ural'ın güneyinde yer alan güneybatı bozkırlarına kadar uzanan bir yol ağı geliştirmiştir. Bu genişletilmiş toprak sınırları boyunca

müstahkem karakollar inşa etmiş, vergilendirme çerçevesini yeniden düzenlemiş ve nehir yolları ile diğer geçiş rotaları için sofistike mühendislik projelerini denetlemiştir (Matveyev ve Tataurov 2010: 62). Ancak ticaretin genişlemesi ve uluslararası pazarlarda kürke olan yüksek talep Rus girişimcilerin ilgisini çekmiştir. Rusya, bölgenin kontrolünü ele geçirmek için bu yolları askeri amaçlar için kullanmıştır. Örneğin Tatar kökenli Stroganov ailesine verilen imtiyazlar sayesinde Moskova'nın Silva ve Çusovaya civarındaki hâkimiyet alanı giderek genişlemiştir (Bahruşin 1955: 96; Sever 2021: 95).

Bölgeye ilk olarak ya Stroganov ailesinin teşviki ile ya da doğrudan Moskova desteğiyle 1581'de Kozak şefi Yermak Timofeyeviç Sibir Hanlığı topraklarına sefer düzenlenmiştir (Kızlasov 1992: 48; Karakulak 2019: 278). Küçüm Han'ın bu seferde direnişi, Yermak'ın yenilgisi ve ölümüne neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Küçüm Han, Rusları bölgeden kovmak için mücadele etmiş ve bu süreçte büyük kayıplar vermiştir. 1594 yılında, bu defa Moskova'nın da desteğiyle tekrar sefer düzenlenmiş ve bir dizi çatışmanın ardından Küçüm Han, 1598 yılından sonra, Nogay Orda'da, Buhara bölgesinde Mangıtların arasında yahut Başkurtların yanında vefat ettiği görüşleri savunulmuştur. Oğulları Ali, Altanay ve Azim hariç neredeyse tüm ailesi esir düşmüştür (Topsakal ve Yılmaz 2021: 28; Küçümoğulları için ayrıca bk. Sever 2024: 571-588). 1607/1608 yılında ise Ali, Azim ve Altanay esir alınmıştır. Çalışmada, Küçüm Han oğlu Altanay'ın (Rus arşiv belgelerinde Altanay Küçümov) hayatı, *Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arxiv Drevnih Aktov*'da (Rusya Devlet Eski Eserler Arşivi) yer alan arşiv belgelerine dayanarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu sayede Küçüm Han'ın ölümünden hemen sonraki dönem aydınlatılmak istenmektedir.

1. Küçüm Han Oğlu Altanay'ın Hayatı

Rossiyskiy Gosudarstvennyy Arxiv Drevnih Aktov (RGADA)'da yer alan, özellikle 130 numaralı fon, Sibiry bölgesindeki faaliyetleri ayrıntılı bir şekilde belgeleyen önemli bir koleksiyonu ihtiva eder. Bu fondaki belgeler, Çingiz Han soyundan gelen şahsiyetlere dair değerli bilgiler sunmakta olup, özellikle Sibiry'dan gelen kişilerin maddi durumlarına ve taleplerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, belgeler yalnızca şahısların maddi durumlarını değil, aynı zamanda Rusya'nın bu kişilere yönelik politikalarını anlamak için de mühim bir kaynak niteliğini haizdir.

Arşiv belgelerinde yer alan kişilerden biri Sibiry Hanzadesi Altanay'dır. Altanay'ın kendisi ve ailesi için maaş ve toprak geliri tahsis edilmesine dair talepleri, dönemin toplumsal ve iktisadi koşullarının anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca bu belgelerde Altanay'ın, Rusya tarihinde "karışıklık dönemi" (smutnoe vremya) dönemi olarak bilinen dönemdeki faaliyetlerine dair bilgiler de yer almaktadır. Belgelerde Altanay, Çar Mihail Fyodoroviç'e verdiği bilgiler vasıtasıyla yer almaya başlamıştır. Altanay, kendi durumunu ve beklentilerini detaylı bir şekilde anlatmış, özellikle de maaş ve toprak geliri tahsis edilmesi konusundaki taleplerine dile getirmiştir. Bu talepler, yalnızca Altanay'ın değil, Sibir Hanlığı'nın son Hanı

Esaretten Rus Hizmetine Bir Sibir Hanzadesi: Rus Arşiv Belgeleri Işığında Küçüm Han Oğlu Altanay

Küçüm'ün soyundan gelenlerin tamamının içinde bulundukları siyasi ve iktisadi durumun değerlendirilebilmesine yardımcı olmaktadır. 1619 tarihli ilk belge 1607/1608 yıllarından itibaren gerçekleşen olayları anlatmaktadır:

Sibiry Hanzadesi Altanay Küçümov, Tüm Rusya'nın Çarı ve Büyük Knezi Mihail Fyodoroviç'i baş eğerek selâmladı. Kendisine şimdiye kadar maaş ve tımar verilmediğini, oysa kardeşleri olan Hanzadelere maaş ve tımar verildiğini söyledi.

Tüm Rusya'nın Çarı ve Büyük Knezi Mihail Fyodoroviç'ten Hanzade Altanay Küçümov derin saygıyla arz eder ki, çar ona da merhamet göstererek, Tanrı'nın kendisine bildireceği şekilde, tımar ve maaş bağlanmasını emretsin.

Hanzade Altanay Küçümov şunları ifade etti; Geçmişte, 116. yılda (1607/08) çarın adına Tobolsk şehrine, Çar ve Büyük Knez Vasiliy İvanoviç zamanında gittiğini ve Tobolsk Voyvodası Knez Roman Troekurov'un onu Moskova'ya gönderdiğini söyledi. Vologda'ya gitmiş, o zamanlar Tuşino Haini Moskova civarında durduğundan Moskova'ya gitmesi mümkün değilmiş. Novgorod'da Boyar ve Voyvoda Knez Mihail Vasilyeviç Şuyskiy varmış ve onun Novgorod'a gelmesini emretmiş. Vologda'dan Novgorod'a gitmiş ve Almanlar şehri ele geçirene kadar Novgorod'da kalmış. Almanlar Novgorod'u ele geçirdiğinde o da esir düşmüş ve Almanların elinde esir kalmış. Hanzade, Novgorod'dan Fyodor Obolenskiy ve arkadaşlarıyla birlikte kaçıp Moskova'ya, Çar'a gitmek istemiş ancak Almanlar onu yakalamış, işkenceye maruz kalmış ve İvangorod'a sürülmüş. İvangorod'da hapiste kalmış. Çar lütfetmiş ve Almanlardan Volmer valisi karşılığında takas edilmesini emretmiş. Almanlar onu takas için Gdov'a vermişler ancak Gdov'dayken Almanlar şehri kuşatmış. Gdov'da sekiz hafta kuşatma altında kalmış. Şehir alındığında, ruhu ve bedeniyle Gdov'dan Pskov'a kaçmış ve Pskov'dan çarın yanına Moskova'ya gönderilmiş. Bu zamana kadar kendisine Çar'ın lütfuyla maaş ve tımar tahsis edilmemiş. (RGADA, F. 130, op. 1, D. 1, L. 3-4)

Belgeden elde edilen bilgiler ışığında Altanay'ın hayatındaki dönüm noktasının, Ruslara esir düşmesi ve babası Küçüm Han'ın ölümünden sonra, 1607/1608 yıllarında Tobolsk'tan Moskova'ya gönderilmesi olduğu söylenebilir. G. F. Müller, Altanay'ın Tümen'den gönderildiğini öne sürmüştür. Ancak eserinde yer alan belgelerden Tümen'den gönderildiği değil, Altanay'a Tümen'den refakatçiler gönderildiği ve bunların da Turinsk civarından geri döndükleri (belgede alıkonulmaksızın Tümen'e geri gönderilmeleri isteniyor) anlaşılmaktadır (Bk. Miller 1941: 31, 207).

Bu tarihlerde Altanay, Moskova'ya giderek Çar'ın huzuruna çıkmayı ve hizmetlerinin karşılığı olarak maaş ve toprak geliri elde etmeyi amaçlamıştır. Ancak, bunu gerçekleştirememiştir. Moskova'ya ulaşamamasının nedeni, Çar Vasiliy Şuyskiy ile belgede

Tuşino Haini olarak bahsedilen Düzmece Dmitri arasındaki taht mücadelesidir. Bu dönemde Rusya'da yaşanan iç karışıklıklar, Altanay'ın taleplerini Çar'a iletmesini engellemiştir.

Belgede bahsedilen savaş ise Altanay'ın hayatını şekillendiren bir diğer önemli etkidir. 1610 yılında Rusya ile İsveç arasında yaşanan İngriya Savaşı, Rusya'nın Karışıklık Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Altanay, Moskova'ya ulaşamadığı için ve davet üzerine Novgorod'a geçmiş ve bu dönemde İsveç'in Novgorod'u kuşatıp ele geçirmesinin (1611) ardından yakalanarak bir süre esir tutulmuştur. Kaçmaya çalışmasına rağmen başarılı olamamış ve bu nedenle işkenceye maruz kalmıştır. Ardından İvangorod hapisanesine gönderilmiştir. Bahsedilen belgelerde yer almamakla birlikte, savaş sırasında Gdov'un 1614 yılında düştüğü ve Altanay'ın buradan kaçarak gittiği Pskov'dan da şehir kuşatılmadan ayrıldığı düşünüldüğünde toplamda yaklaşık üç yıl esir kaldığı ve 1614 yılında Çar Mihail Fyodoroviç'in emriyle, Volmer valisi ile takas edilerek serbest bırakıldığı sonucuna varılabilir.

Esir takası, Gdov şehrinde gerçekleşmiştir. Temmuz ortalarında İsveç ordusu Gdov'u kuşatmış ve bu kuşatma sekiz hafta sürmüştür. 25 Ağustos'ta İsveç Kralı'nın önderliğinde gerçekleştirilen kuşatmanın ardından, 10 Eylül'de Gdov gönüllü olarak teslim olmuştur. Bu teslimiyet sonucunda, kaleyi savunanlar esir alınmamış, bu durum Altanay'a kaçma fırsatı sağlamıştır. Pskov'a kaçan Altanay, oradan Moskova'ya gönderilmiştir.

Belgelerin devamında Altanay'ın, Rusya tarafında savaşta yer almasına rağmen maaş bağlanmamasından dolayı duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmektedir. Çar Mihail Fyodoroviç'in huzuruna çıkan Altanay, kendisine tımar ve maaş verilmesini talep etmiştir. Belgelerde şu şekilde kaydedilmiştir:

Ve Elçilik Dairesi'nde Sibirya Hanzadesi Altanay Küçümov'un Pskov'dan Moskova'ya hükümdarın yanına geldiği ve hükümdarın ona lütuf gösterdiği, Çar'ın gözlerini görmesini [huzuruna çıkmasını] buyurduğu kayıtlıdır. O, hükümdarın gözlerini gördükten sonra, derin saygı göstererek Çar'a arz etti ki, Tanrı'nın Çar'a bildireceği şekilde çar ona seyahati ve giysileri için lütuf gösterebilir.

Duma Diyakozu Pyotr Tretyakov'un kaydında, Hanzade Altanay Küçümov'a gidişi için yol parası ve giyimi için 3 grivenkalık [ölçü birimi] bir pota, işlemeli kamka kumaşı, düz atlas, 30 ruble değerinde 40 samur kürkü, iyi kumaş, 50 ruble para ve hükümdarın ahırından bir at verilmesi emredildiği yazılmıştır. Ve bu kayda göre ona hükümdarın hazinesinden maaş verildi. Ve tüm Rusya'nın Çarı ve Büyük Knezi Mihail Fyodoroviç Sibirya Hanzadesi Altanay Küçümov'a ihsanda bulunup ona kendi hazinesinden maaş ve tımar tahsis edilmesini emretti. (RGADA, F. 130, op. 1, D. 1, L. 5)

Belgeden, 17. yüzyıl Rusya'sının Tatar Hanzadeleriyle diplomatik ve siyasi ilişkilerine dair bazı çıkarımlar yapılabilir. Sibirya Hanzadesi Altanay, Pskov'dan Moskova'ya gelmesi ve Çar Mihail Fyodoroviç'in nihayet onunla görüşmesi, Rusya'nın Sibirya'da Küçümoğullarının

Esaretten Rus Hizmetine Bir Sibir Hanzadesi: Rus Arşiv Belgeleri Işığında Küçüm Han Oğlu Altanay herhangi bir milli hareketini ve bağımsızlık çabalarını engelleme siyasetinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Belgede bahsedilen "Çar'ın gözlerini görmesine izin verilmesi" dönemin saray protokolünde bir onur olarak kabul ediliyor ve Çar'ın huzuruna çıkmayı ifade ediyor olmalıdır. Bu görüşme, Altanay açısından, Moskova'daki statüsünü ve Rus hükümetine olan bağlılığını güçlendirmek açısından önemlidir. Altanay'ın talepleri doğrultusunda ona sağlanan maddi destek ve verilen hediyeler, Moskova'nın müttefiklerini ödüllendirme ve onları yanında tutma politikasının bir yansımasıdır. Duma Diyakozu Pyotr Tretyakov'un kaydında, Altanay'a sağlanan yardımlar detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Bu yardımlar arasında yol parası, giysi malzemeleri, samur kürkü, para ve bir at bulunmaktadır. Bu tür hediyeler, Rusya'nın müttefiklerini Moskova'ya bağlama çabalarını göstermektedir. Özetle Çar Mihail Fyodoroviç'in, Altanay'a maaş ve toprak geliri tahsis edilmesi emri, Rusya'nın Sibiry'a'daki kontrolünü pekiştirme ve bu bölgedeki nüfuzunu arttırarak herhangi bir milli hareketi engelleme stratejisinin bir parçasıdır.

Altanay'ın adının geçtiği 1619 tarihli bir diğer belgede Hanzadelere geliri tahsis edilen arazilerin miktarı ve bağlanan maaşlar şu şekilde listelenmiştir:

Ve örnek olarak, Hanzadelere hükümdarın hazinesinden maaş ve tımarlar şöyle tahsis edildi:

Hanzadeler

2000 çet [Yaklaşık yarım hektara karşılık gelen toprak ölçü birimi]

200 ruble para.

Kasimov Hanı olan, Kazak Ordasından Hanzade Uraz Muhammed

Sibir Hanzadesi Mametkul [Muhammedkul] Ataulov

2000 Çet 170 ruble para

Hanzade Altanay'ın büyük öz kardeşi Hanzade Azim Küçümov

1500 çet, 150 ruble para

Hanzade Altanay'ın küçük öz kardeşi Malla [Molla] Küçümov

1000 çet, 100 ruble para

Hanzade Abdulhayr, kreşin [vaftiz] olunca Ondrey [Andrey] Küçümov

Mirzalar

1300 çet 200 ruble para

Şeydakov [Seydak] oğlu Tenekey Mirza ...arov [anlaşılmıyor]

1050 çet 120 ruble para

Şeydakov oğulları Ali Mirza ve Kaplan Mirza Tuganov

1000 çet 150 ruble para

Şeban Mirza Gaziyev

850 çet 80 ruble para

Şeydakov oğlu Kanay Mirza Enaleyev

800 çet 90 ruble para

Şeydakov oğlu Kelmamet Mirza Tinalayev(RGADA, F. 130, op. 1, D. 1, L. 6-7).

A. V. Belyakov'un dikkati sayesinde, 3 ile 7 numaralı belgelere diyakoz tarafından sonradan yazılan notlardan Altanay'a 1500 çet ve 150 ruble tahsis edildiği anlaşılmaktadır (RGADA, F. 130, op. 1, D. 1, L. 3-7; Belyakov 2011: 341). Altanay 1619 yılından itibaren kendisine tahsis edilen topraklarda yaşamış olmalıdır. Rus arşivlerinde yer alan 1619 tarihli bir belgeden Yaroslavl bölgesinin gelirinin Küçüm Han'ın oğullarına tahsis edildiği sonucu çıkarılabilir. Örneğin Rus belgelerinden Küçüm Han'ın oğullarından Abdulhayr, Yaroslavl bölgesinden toprak geliri ve 10 ruble maaş aldığı öğrenilmektedir (RGADA, F. 130, op. 1, D. 2, L. 2). Buna ek olarak Abdulhayr'ın vaftiz edilerek Hristiyan olduğu anlaşılmaktadır. Andrey (belgelerde Ondrey) adını alan Abdulhayr, 1627 tarihinde vefat etmiştir (RGADA, F. 130, op. 1, D. 3, L. 3). Yine Küçüm oğlu Ali'nin de Yaroslavl'da bulunduğu, maaş ödemesinde ve yardımlarda yaşadığı anlaşmazlıklara dair kayıtlardan öğrenilmektedir (RGADA, F. 130, op. 1, D. 3, L. 1).

Altanay'ın Moskova bir sonraki ziyareti Ali vasıtasıyla 1638 yılında gerçekleşmiştir. Bu ziyaretinde Altanay, iki oğluyla birlikte Moskova'ya gelmiştir. Altanay'a 90 ruble değerinde altın işlemeli bir kürk ile 12 ruble değerinde tilki kürkünden başlık, oğullarına ise altın işlemeli birer şal ve gorlat şapkası verilmiştir (Dvortsovie 1851: 563; Belyakov 2011: 332).

1653 yılında Altanay iki oğlu İş Muhammed ve Dost Muhammed ile yeniden Moskova'ya gitmiştir (Dvortsovie 1851: 569). Bu ziyaretinde Çar Aleksey Mihayloviç tarafından Altanay'a 150 ruble değerinde bir kürk ve 18 ruble değerinde tilki kürkünden bir başlık; oğullarına ise 60, 50, 10 ruble değerlerinde kürk ve başlık hediye edilmiştir. Bu ziyaretler Altanay'ın maddi durumunu iyileştirmiş olmalıdır. Zira o da aynı yıl Rus Çarına değerli kumaşlar ve atlar sunmuştur (Belyakov 2011: 332, 336).

Bu tarihten sonra Altanay'ın başka bir ziyaretine rastlanamamaktadır. 1653 ziyaretinden kısa süre sonra vefat etmiş olmalıdır. Zira sonraki ziyaretlerde, çeşitli diplomatik görüşmelerde yalnızca iki oğlunun hazır bulunduğu bahsedilmemektedir. Oğulları vaftiz olmuş, İş Muhammed, Aleksey adını alırken Dost Muhammed de Pyotr adını almıştır (Ryazanskies 1889: 71-72; Trepavlov ve Belyakov 2018: 176). Örneğin 1658 yılında, Gürcü Kralı Teymuraz Davidoviç'in Moskova'ya ziyareti sırasında, tıpkı babaları gibi Çareviç yani Hanzade olarak anılmışlar, Pyotr Alekseyeviç ve Aleksey Alekseyeviç olarak

Esaretten Rus Hizmetine Bir Sibir Hanzadesi: Rus Arşiv Belgeleri Işığında Küçüm Han Oğlu Altanay kaydedilmişlerdir (Dvortsovie 1852: 501). Vaftiz olduktan sonra baba adı olarak Çar Aleksey Mihayloviç'e atfen Alekseyeviç'i aldıkları anlaşılmaktadır.

2. Küçüm Han oğlu Altanay'ın Vefatı Sonrası Eşlerinin Vaziyeti

Altanay'ın iki kez evlendiği belgelerden anlaşılmaktadır. 1657 yılında maddi bakımdan zor durumda olan "Altanay'ın eşleri Hanım Can ve Devlet Paça(?)" Moskova'ya durumu iletmışlerdir. Bunun sonucunda her ikisine de on ruble maaş verilmesi ve yiyecek yardımı yapılması emredilmiştir. "1667-1671 yılları arasında ise Yaroslavl gelirlerinden, her biri için aylık 5 ruble tahsis edilmiştir. Ödemeler, Duma Diyakozu Gerasim Dohturov'un kayıtlarına göre yapılmıştır". (RGADA, F. 130, op. 1, D. 6, L. 2, 4). Devlet Paça adına belgelerde bir daha rastlanılmamaktadır. 1670'li yıllarda vefat etmiş olması muhtemeldir. Hanım Can Tata adı ise 1682 tarihli bir belgede zikrolunmuştur. Buna göre "Ali Mirza kızı Hanım Can Tata [Totay?]" Moskova'ya başvurmuş ve kendisine verilmesi gereken aylık 5 rublenin Yaroslavl gelirinden karşılanması gerektiğini ancak bunun son üç yıldır (1682 yılı da dahil) verilmediğinden şikâyet etmiş, "açlıktan ölmek üzere" olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine geçmişte kendisine ödenmeyen bağışların ödenmesine ve 1683 yılından itibaren de her ay düzenli olarak 5 ruble verilmesine karar verilmiştir. Aynı belgede Çarın "bu sayede Hanım Can ve ailesinin açlıktan ölmesini" engellediği yazılıdır. (RGADA, F. 130, op. 1, D. 7, L. 17-18).

Bahis mevzuu dönemde mirzalara çeşitli ödemeler yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla, bilhassa Hanzadelerin dul kalan eşleri ciddi maddi sorunlarla boğuşmuşlardır. Bu duruma yol açan bir sebep de Çar III. Fyodor'un ölümünden sonra yaşanan taht kavgaları olabilir. III. Fyodor'un ölümünden sonra V. İvan ile I. Petro 1682 yılında ortak hükümdarlıkla devleti yönetmeye başlamışlardır. Dolayısıyla yukarıda görüldüğü üzere aylık maaş sözü verilen Hanım Can Tata, maddi sorunlar yaşamaya devam etmiştir. Daha önce verilmesi emredilen yardımlar, 1684 yılında da verilmediği için yeniden Moskova'ya durumu bildirmek zorunda kalmıştır. Son olarak 1687 tarihli bir belgede Hanım Can Tata'nın adı geçmektedir. Belgede benzer bir şikâyetin yer almasından ödemenin yine aksadığı anlaşılmaktadır (RGADA, F. 130, op. 1, D. 7, L. 35, 43). Hanım Can Tata 1680'lerin sonunda vefat etmiş olmalıdır.

Sonuç

Küçüm Han oğlu Altanay'ın hayatı, Sibir Hanlığı'nın yıkılmasından hemen sonraki dönemi ve Rusya'nın Sibiry'a da izlediği siyaseti anlamak için mühim bir örnektir. Çingiz Han soyundan gelen bir hanedan üyesi olarak Altanay, Rusya'nın Sibiry'a ya yönelik izlediği siyasetin neredeyse merkezinde yer almıştır. Arşiv belgeleri vasıtasıyla Altanay'ın esaretten Rus hizmetine geçiş süreci ile onu ve ailesini etkileyen sosyo-ekonomik ve siyasi etkenlere dair bilgi edinilebilmektedir. Bu bağlamda, Altanay'ın hikâyesi, Rusya'nın Sibiry'a'yı filli olarak

işgal dışında, kendi idari sistemine ekleme ve Çingiz Han soyundan gelenleri kontrol altında tutma çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Altanay esaretten kurtulduktan kısa süre sonra maaşa bağlanmış, kendisine belirli toprak geliri tahsis edilmiş ve ailesi bu süreçte hayatta kalmak için ekonomik yardımlara bağımlı hale gelmiştir. Ancak bu yardımlar düzenli olarak yapılmadığında, Altanay'ın eşleri ve çocukları, taleplerini dile getirerek hayatta kalma mücadelesi vermişlerdir. Bu durum, sadece şahsi bir maddi sıkıntı olarak değerlendirilemez. Aynı zamanda hanedan üyelerinin Rusya'daki vaziyetlerinin kırılganlığını ve Rus yönetiminin bu ailelere yönelik izlediği siyasetin pragmatik yönünü ortaya koymaktadır. Zira Hanzadeler öldükten sonra eşlerine yapılan yardımın kesilmesi, milli bir hareket tehdidinin sona ermesiyle ilişkilendirilebilir. Ayrıca Rusya'nın, Sibirya'daki otoritesini pekiştirmek için dini araçları da etkin bir şekilde kullandığı söylenebilir. Hristiyanlaştırma siyaseti, hanedan üyelerinin sadakatini arttırmayı amaçlamıştır

Sonuç olarak Altanay ve ailesinin karşılaştığı zorluklar, yalnızca münferit bir trajedi değildir. Rusya'nın Çingiz Han soyundan gelenlere yönelik izlediği sistemli bir siyasetin yansımasıdır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arxiv Drevnih Aktov RGADA, F. 130, op. 1, D. 1, L. 3.

_____, F. 130, op. 1, D. 1, L. 4.

_____, F. 130, op. 1, D. 1, L. 5.

_____, F. 130, op. 1, D. 1, L. 6.

_____, F. 130, op. 1, D. 1, L. 7.

_____, F. 130, op. 1, D. 3, L. 1.

_____, F. 130, op. 1, D. 3, L. 3.

_____, F. 130, op. 1, D. 2, L. 2.

_____, F. 130, op. 1, D. 6, L. 2.

_____, F. 130, op. 1, D. 6, L. 4.

_____, F. 130, op. 1, D. 7, L. 17.

_____, F. 130, op. 1, D. 7, L. 18.

_____, F. 130, op. 1, D. 7, L. 35.

_____, F. 130, op. 1, D. 7, L. 43.

Araştırma Eserleri

Acar, Serkan. 2016. "Sibir Hanlığı". ss 388-406 içinde *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Esaretten Rus Hizmetine Bir Sibir Hanzadesi: Rus Arşiv Belgeleri Işığında Küçüm Han Oğlu Altanay
Acar, Serkan. 2021. "Altın Orda'nın Mirasçıları: Türk-Tatar Hanlıkları". ss. 310-317 içinde *Ötüken'den Kırım'a Türk Dünyası Kültür Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ahmedov, Buribay. 1965. *Gosudarstvo Koçevih Uzbekov*. Moskva: Nauka.
- Bahruşin, Sergey. 1955. *Nauçnie Trudy III*, Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Belyakov, Andrey Vasilyeviç. 2011. *Çingisidî v Rossii XV-XVII Vekov*, Ryazan: Mir.
- Dvortsovie Razryadı T. II. 1851. Sankt Peterburg: II Otdeleniya Sobstvennoy Ego İmperatorskogo Velicestva Kantselyarii
- Dvortsovie Razryadı T. III. 1852. Sankt Peterburg: II Otdeleniya Sobstvennoy Ego İmperatorskogo Velicestva Kantselyarii.
- Ebülgazi Bahadır Han. 2020. *Şecere-i Türk*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- İshakov, Damir. 2006. *Vvedenie v İstoriyu Sibirskogo Hanstva*. Kazan: Institut İstorii im. Ş. Mercani.
- Kafalı, Mustafa. 1971. "Deşt-i Kıpçak ve Cuci Ulusu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 25: 179-188.
- Karakulak, Mesut. 2019. "Haydut ve Devlet: Yermak'ın Batı Sibiry Seferi". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* 27: 273-296.
- Kemaloğlu, İlyas. 2019. "Sibir Hanlığı". ss. 505-506 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kızlasov, Leonid. 1992. *Pismennye izvestiya o drevnih gorodah Sibiri*. Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
- Miller, Gerhard Fridrih. 1941. *İstoriya Sibiri II*. Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Matveyev, Aleksey ve Tataurov, Sergey. 2010. "Karta Sibirskogo Hanstva: Politicheskoe, Ekonomicheskoe i Etnicheskoe Napolnenie". *Srednevekovie Tyurko-Tatarskie Gosudarstva* 2: 57-64.
- Mesud b. Osman Kuhistanî. 1969. "Ta'rih-i Abu-l Hayr-Hani". ss. 135-171 içinde *Materialı po İstorii Kazahskih Hanstv XV-XVIII Vekov İzoleçecniya iz Persidskih i Tyurkskih Soçineniy*. Alma-Ata: Nauka Kazahskoy SSR.
- Nebolsin, Pavel. 1846. *Pokorenie Sibiri*. Sankt Peterburg: İzdatelstvo Glazunovai Komp.
- Ryazanskiya Dostopamyatnosti Sobraniya Arhimandritom İeronimom*. 1889. Ryazan: Foto-Tipo-Litografiya N. D. Malaşkina.
- Sever, Zafer. 2021. "Sibiry'a'da Ruslar: Rus İşgalinin Katalizörü olarak Stroganov Ailesi". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 8 (1): 91-109.
- Sever, Zafer. 2024. "17. Asırda Rus İdaresi Altında Küçümoğulları ve Sibir Hanlığı'nı Yeniden Diriltme Çabaları". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 2(24): 571-588.
- Sibirskiya Letopisi*. 1907. Sankt Peterburg: Tipografiya İ. N. Skorohodova
- Topsakal, İlyas ve Yılmaz, Mecnun. 2021. "Bağımsızlığa Adanmış Bir Hayat: Küçüm Han". *Tarih Dergisi* (75): 17-31.
- Trepavlov, Vadim ve Belyakov, Andrey. 2018. *Sibirsie Tsareviçi v İstorii Rossii*. Sankt Peterburg: İzdatelstvo Olega Abişko.
- Ünal, Fatih. 2015. "Çarlık döneminde Rusların Sibiry Araştırmaları". *Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8(41): 613-647.

